

УДК 82-312.1

О. О. Юрчук,

кандидат філологічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ПОГЛЯД НА ТВОРЧІСТЬ М. РИЛЬСЬКОГО

Важливою потребою для українського літературознавчого істеблішменту стало переосмислення колоніального досвіду, презентованого у текстах національних письменників. До таких митців належить і М. Рильський. Дебютувавши як поет "нової української лірики", зарекомендувавши себе як неокласик під впливом тоталітарної системи, він перетворюється на письменника, який заперечуватиме свою модерність, писатиме ідеологічно правильні поезії. Саме ця зміна світоглядно-естетичних та ідеологічних орієнтирів стала центром уваги пропонованого дослідження.

Ключові слова: *постколоніальне прочитання, колоніальний досвід, ідіостиль, мистецька псевдоеволюція.*

Постановка проблеми. У пропонованій студії вдамося до постколоніального переосмислення творчості М. Рильського. Взнявши за об'єкт збірку "Знак терезів" (1932 р.), прослідкуємо як змінюється світогляд поета: від неокласика до співця тоталітарної системи, який "...заговорив (...) здушеним голосом. Тепер він змушений був рахуватися з "цензором в собі" і писати "правильні" вірші" [1: 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість М. Рильського інтерпретувалася у різних зрізах. О. Білецький вписує митця в радянський канон, виправдовуючи його літературну ерудицію, а, отже, інакшість серед селянсько-робітничих "облич" радянського літературного бомонду.

Ю. Лавріненко вказує на трагедію митця, який під тиском роздратованої радянської критики, що закидала поетові гедоністичне сприйняття світу, наліплювала маркер "трубадура національно-буржуазної культури", ймовірного фізичного знищення обирає для себе роль офіційного радянського поета.

На псевдоеволюцію митця вказує і В. Панченко. У статті "Від "Білих островів" до "Знака терезів" (Поезія Максима Рильського 1910 – 1932 рр.)" літературознавець прослідковує мистецьку видозміну М. Рильського від модерніста, котрий у першій збірці "Білі острови" виказує бажання того "клаптика неба", до якого закликав модерніст М. Вороний, до "поета у час репресій" [1].

Новий погляд на постать М. Рильського пропонує В. Агеєва в книзі "Мистецтво рівноваги: Максим Рильський на тлі епохи" [2]. Дослідниця залучає низку архівних матеріалів, що були раніше недоступні. Це дозволяє поглибити розуміння індивідуального стилю письменника у різних іпостасях: поета-символіста, поета-неокласика, радянського письменника.

Мета статті. Проаналізувати видозміни, що сталися з поетом М. Рильським після трагічного впливу тоталітарної системи (арешт і ув'язнення) у збірці "Знак терезів".

Виклад основного матеріалу. М. Рильський дебютує в українській літературі збіркою "На білих островах" у 1910 році. У цей період, за слушним визначенням О. Білецького, розпочалася доба "нової української лірики". Перша збірка засвідчує появу поета, творчість якого гармонійно вписується у тогочасні процеси оновлення українських художніх практик. Пам'ятаємо, що з кінця XIX століття в українській літературі розпочинається криза народництва, формування українського національного варіанту модернізму. Це епоха пориву до "in blue", екзальтацій, психоаналітичних студій, зародження нової моралі, носіями якої стають харизматичні особистості.

Наступними збірками М. Рильський демонструє свої мистецькі вподобання ("Під осінніми зорями" (1918 р.), "Синя далечинь" (1922 р.), "Поеми" (1925 р.), "Крізь бурю і сніг" (1925 р.) та інші). Відбувається еволюція від поета з дитячо-юнацькими порухами душі (перша збірка) до символіста, а пізніше послідовного неокласика.

Рильський-неокласик обирає для себе роль митця "з башти", який відсторонюється від політичних подій, уникає ідеології (хіба подекуди реагує на радянську дійсність 20-х років – поезія "На світі є співучий Лянгендок", поеми "Чумак", "Сашко"). Це не могло не залишитися непоміченим тоталітарною системою, яка набирала обертів. Будучи імперсько-російською за своєю суттю, вона певний час толерантно ставиться до своїх російських "митців-попутників" (прикладом, є С. Єсенін), але не потребує їх серед митців, колонізованих народів. Тому український "попутник" М. Рильський повсякчас зазнає нищівної критики. Апофеозом цькування стає арешт поета у 1931 році.

Піврічне ув'язнення змінює М. Рильського як фізично (він позбудеться вус, які у свій час стали для Пальохи атрибутом шляхетності, – тюремщики їх висмикували, знушаючись над митцем [3]), так і морально – він починає формувати з себе адепта радянської влади, репресуючи у собі модерніста. Це рятує його від сталінського терору, вписує в радянський літературний канон. Початок таких видозмін бачимо вже у першій після звільнення збірці "Знак терезів". Вона стає свідченням трагічної спроби виживання у тоталітарній системі, коли на позір демонструється вірність радянській ідеології, але під цим флером закодовується істинний погляд на події.

© Юрчук О. О., 2015

У збірці "Знак терезів" поет прагне підтвердити, що з відстороненого "попутника" революції він перетворився на активного трубадура нової радянської дійсності. Тому збірка сповнена пієтету до значущих учасників тоталітарної системи – вождя, кривавих, але справедливих бунтарів, гордого пролетарія. М. Рильський подекуди вправно, подекуди по-тичинівському безпорадно (наприклад, його "Брудний, замузаний веселий тракторист" [4: 15] перегукується з Тичинівською "Піснею трактористки") вмонтовує у поезію ідеологічні міфи, якими було зомбовано свідомість радянської людини. Поет утврджує, що радянська політична система повстала з праведного бунту пролетаря, а не є вахханалією люмпена, скерованого носіями імперських російських амбіцій: "Встаньте, голодні, в країнах усіх! / Чуєте? Сурми загралі!.." [4: 12].

Він вказує новому поколінню на потребу бунту супроти батьків, які є "страйколамами": "Тату! Гіркі солодощі твої! / Краще без хліба конати! / Зраднику, будь ти проклятий!" [4: 14].

У цих рядках промовисто звучить "павликоморозівський" мотив радянського виховання, коли молоді адепти системи заради партії, вождя мали зраджувати свої рідних.

М. Рильський підхоплює ідею про вищість пролетаря над інтелігенцією. У поезії "Заклик" він просить ученого вийти з нори. Такими норами стають у розумінні митця лабораторії, книгозбірні, тобто місця наповнені інтелектуальною атрибутикою та енергетикою: "Із захисту лабораторій, / Із книгозбірень кам'яних" [4: 15].

Поет скеровує учених іти до трудівників, адже саме вони "кують із брухту днів старих" [4: 15] славне сучасне. Зауважимо, що остання фраза звучить амбівалентно, наче необдумане "бадьора" агітка, в якій анонсується нова держава, що повстала з бруду й брухту.

Віддає данину М. Рильський і вождеві. Поезія "Тінь вождя" хоч і не містить прямого вказування на Сталіна, однак не залишає жодних сумнівів про свого адресата. Поет заграє з комуністичним лідером: "А як зрадливі підшепти вагань, / Як темні брехні стануть за тобою, – / Не бійся їх, не вір їм, – тільки глянь / На тінь вождя з простертою рукою" [4: 19].

Ці рядки на позір виглядають як звична улесливість до можновладця тоталітарної системи, хоча сама ідея показу не силует вождя чи загалом його фігуре, а тіні з простертою рукою (заледве не хічкочівський сюжет), виказує авторську тривогу, ба навіть страх перед вершителям долі. Цей страх настільки всеохопний, що змушує позбутися будь-яких сумнівів, навіть більше – своє право на сумнів визнати брехливим.

У контексті вождепоклонництва вартій уваги пантеон, що його пропонує автор у циклі "Постаті". М. Рильський не тільки прописує місце Леніна серед визначних особистостей різних часів і народів (Бетховен, Шевченко, Франко), а й вкладає у його вуста фразу, що для кожного українця асоціюється з постаттю Т. Шевченка: "Кинув потужне: борітеся!" [4: 50] (sic! бажається по-шевченківському додати "поборете"). Хоча й тут не все так однозначно. Не претендуючи на ствердження свідомої авторської позиції, однак не можемо оминати прозору іронічність рядків "Гордим, небаченим зростом / Зріс він над світом іржавим" [4: 50], враховуючи, що Ленін мав малий зріст як для чоловіка.

Окрім того, поезія збірки "Знак терезів" переповнена революційними кліше: "Встаньте, голодні, в країнах усіх!" [4: 12], "Наша країна – країна труда" [4: 28], приземленими агітками, коли світ спрофановано, а єдиною метою людини є "Боротьба за цукровий буряк" [4: 30]. Поет відкидає все те, що було попередньо вартісним для нього. Захоплення Блоком, Грігом визнається "ще мрією", але перекреслюється пролетарським символом цвяхового заводу: "Ще Блок, ще Гріг, ще лілія, ще мрія, / Ще колихання голубливих вод... / На вулиці Заливчого Андрія / Тебе чекає цвяховий завод" [4: 32].

Актуалізовані вище реверанси до радянської системи у поезії М. Рильського можна було б сприймати як цілком однозначний вибір митця, який бореться за життя у репресивно-тоталітарному світі. Однак така однозначність непевна, адже нехай і пунктирно, але у поезіях збірки "Знак терезів" проривається трагічний голос справжнього авторського "я". Такі тексти містять приховане "дно", знаки, які свідомо чи підсвідомо оприявлює митець із ще не вповні репресованою свідомістю.

Передусім, вартою уваги в цьому контексті поезія "Декларація обов'язків поета й громадянина", що не має породжувати сумнів у виборі поета, адже є програмовою для збірки. Однак саме присутність у ній "дна" створює неоднозначне враження. Так, автор підтримує ідеологічний міф, що на уламках царської Росії повстала "спілка вільних народів" [4: 7]. Він здійснює праведний бич супроти "попутників" нової дійсності, які не хочуть стати її активними творцями (ефект і самобичування): "Чорний здійсмаю бич / Проти всіх, чий девіз – бокування" [4: 7].

Але попри це в нього повсякчас проривається усвідомлення – він обрав не той бік, адже рима його дешева, а поезія вимушена. З мазохістським азартом поет запитує себе й одночасно дає відповідь: "Рима дешева? Дарма!" [4: 7].

Декларація містить шість параграфів, із яких пильної уваги потребують, на нашу думку, три. У першому параграфі М. Рильський переконує себе – "мусиш". Тим самим він стверджує несамостійність, вимушеність вибору: "Мусиш ти знати, з ким / Виступаєш у лаві, / Мусиш віддати їм / Образи й тони яскраві, / Мусиш своє ім'я / Там написано ясно, / Де мільйонне сіяє: / Клас" [4: 8].

Дозволивши собі комбінування авторських рядків, отримуємо промовисте "мусиш віддати їм своє ім'я". М. Рильський усвідомлює, що рятуючи власне життя, він віддає "своє ім'я". Це – процес перетворення поета на безликий рупор тоталітарної системи.

Другий параграф декларації ще цікавіший. Доеднавшись до поетів, які возвеличують режим, він говорить: "Ім'я нам легіон, / Поети й поетки" [4: 8].

У цих рядках алюзія на євангельську історію вигнання бісів. За притчею про життя Христа – Ісус, мандруючи по Галілеї, прямував до Гадаринської землі. На шляху зустрів чоловіка, в якого вселилися демони. Проводячи обряд вигнання демонів (сучасний екзорцизм), Христос запитує ім'я демона і отримує відповідь: "Легіон мені ймення". Отже, митець усвідомлює, що став частиною світу зла.

У шостому параграфі поет остаточно озвучує свою позицію, свій вибір, коли рятунок від підшептів (радянського сексоцтва), що можуть спричинити загибель, у сталінську еру стає підняття на взгір'я, тобто долучення до олімпу вірних вождю: "Бачиш ватаги вагань, / Підшепти, брехні, "секрети"? / Вище, на взгір'я стань, / Поете!" [4: 9].

Відчай проглядається за саморефлексуванням у поезії серпневої ночі. М. Рильський діагностує в собі перемогу вітальної людини, заради якої варто палити кораблі: "Так! Жити і любити, ненавидіти, їсти, / Сміятись, прагнути, спалити кораблі!" [4: 23].

Він застерігає: спочинок – смерть. Попри спробу спонукати себе до активних дій, підбадьорити в рядках поета проглядається тотальний відчай: "Спочинок – смерть. Іди, перемагай утому, / До мільонів рук свою снагу додай, / Будь з тими, хто живе у пориві одному, / І в радість перекуй дрібенький свій одчай" [4: 23].

Не менш трагічно звучать рядки поезії "Має маєво майове...": Птиці! Люди! День і мідь! / Небо впало на дорогу! / Коню, швидше переїдь / Труп господаря свого! / Вдар у чоло копитом – / І господар встане новий, / Щоб гукнути всім – кругом: / "Я готовий!" [4: 28].

В агонії перевтілення в ідеологічного поета М. Рильський бажає швидкої смерті та переродження. Ці рядки – відбиток муки та сумніву, а ще страху не встигнути сказати всім, що він готовий, тобто обрав правильний шлях, вписався у систему.

Вибір поета й справді позначений знаком терезів. У поезії "Знак терезів – доби нової знак" присутне відчуття авторського хитання і пошуку рівноваги. Перша шалька терез – усвідомлення тривожності часів, застереження або й самозастереження: "Бліді серця і погляди зів'ялі, / Ховайтесь! Бурі носить зодіак" [4: 9].

Друга шалька – вибір стати частиною тоталітарної системи, повторюючи її гасла: "Бійці, єднайтеся! Не дримай, стороже! / Безкрилу тьму навіки переможе / Визвольник людства – вільний пролетар" [4: 9].

Висновки дослідження. Отже, збірка М. Рильського "Знак терезів" не тільки є свідченням авторської упокоєності системи, а й сигналізує про трагічні колізії між митцем та тоталітарною державою. Поезія цієї збірки – це слід агонії поета, який переживає психологічну розірваність між собою справжнім та тим, яким його змушує бути радянська система. У цьому контексті особливо трагічно й промовисто звучать рядки останньої поезії "На кораблях": "Розбий, розвій / Сновійний мак! / Як мозок твій, / Горить маяк" [4: 66].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Панченко В. Від "Білих островів" до "Знака терезів" (Поезія Максима Рильського 1910–1932 рр.) / В. Панченко // Слово і час. – 2006. – № 1. – С. 3–14.
2. Агеева В. Мистецтво рівноваги : Максим Рильський на тлі епохи / В. Агеева. – К. : Книга, 2012. – 392 с.
3. Цюн В. Син шляхтича і селянки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zbruc.eu>.
4. Рильський М. Т. Знак терезів / М. Т. Рильський // Зібрання творів у двадцяти томах. Т. 2. – К. – 1983. – С. 7–66.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Panchenko V. Vid "Bilykh ostroviv" do "Znaka tereziv" (Poeziya Maksyma Ryl's'koho 1910–1932 rr.) [From "White Islands" to the "Libra Sign" [the Poetry by Maksym Ryl'sky of 1910–1932]] / V. Panchenko // Slovo i chas [Word and Time]. – 2006. – № 1. – S. 3–14.
2. Aheyeva V. Mystetstvo rivnovahy : Maksym Ryl's'kyy na tli epokhy [Art of Balance : Maksym Ryl'sky on the Epoch Background] / V. Aheyeva. – K. : Knyha, 2012. – 392 s.
3. Tsion V. Syn shlyakhtycha i selyanky [Noble and Country Woman's Son] [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zbruc.eu>.
4. Ryl's'kyy M. T. Znak tereziv [Libra Sign] / M. T. Ryl's'kyy // Zibrannya tvoriv u dvadtsyaty tomakh. T. 2 [Collection of Works in Twenty Volumes. Volume 2]. – K. – 1983. – S. 7–66

Матеріал надійшов до редакції 13.03. 2015 р.

Юрчук Е. А. Постколониальний взгляд на творчество М. Рильского.

Важной необходимостью для украинского литературоведческого истеблишмента стало переосмысление колониального опыта, который представлен в текстах национальных писателей. К таким писателям принадлежит и М. Рильский. Дебютировав как поэт "новой украинской лирики", зарекомендовал себя как неоклассик под влиянием тоталитарной системы, он превращается в

писателя, отрицающего свою модерность, пишущего идеологически правильные поэзии. Именно это изменение мировоззренчески-эстетических и идеологических ориентиров стало предметом предлагаемого исследования.

Ключевые слова: постколониальное прочтение, колониальный опыт, идиостиль, художественная псевдоэволюция.

Yurchuk O. O. The Postcolonial Glance at Work by M. Rylskyy.

The important need for the Ukrainian literary establishment was the re-colonial experience presented by national writers' texts. M. Rylskyy was among them. Having debuted at the course "New Ukrainian Poetry", introduced himself as a neoclassicist, under the influence of the totalitarian system he turns into a writer who opposes its modernity, will write the right ideologically poetry. This change in the outlook and aesthetics, ideological differences pinpoints became the center of the research attention. The beginning of modifications was already seen after his dismissal from the prison in the collection "Sign of Libra". Tragic attempts to survive in the totalitarian system were evident, when at first sight the loyalty to the Soviet ideology was shown, but under this flair the true approach to the situation was encoded. In the collection "Sign of Libra" the poet searched to validate that the alienated "fellow traveler" revolution turned into the active troubadour of the new soviet reality. That is why the collection is full of the piety towards the important totalitarian system – a leader, bloody, but fair rebels. M. Rylskyy sometimes skillfully, and somewhere like Tychyna helpless, mounted ideological myths in the poetry. The actual above curtesy to the soviet system in the poetry by M. Rylskyy could be taken as quite the unambiguous choice of the artist, who fights for his life in the repressive totalitarian world. Texts contain the hidden "bottom" signs that consciously or subconsciously try to show the artist with the not yet fully repressed consciousness. Thus the collection by M. Rylskyy "Sign of Libra" is not only the testament to the author's humility to the system, but also gives the alarm about tragic legal contradictions between the artist and the totalitarian country.

Key words: postcolonial perceiving, colonial experience, idiostyle, artistic pseudo-evolution.